

A pamiri magyar tragédia.

Irta: Mihók Béla.

Ahol a zordon, félelmetes sziklakolosszus kopár gránitcsúcsával az égbe fúródik és hófehér szakállát fűroszti a napsugárban, a négyezer méternél magasabb Kaufmanin szorosban a Pamir fensik északnyugati őrcsúcsán egy magyar huszár vágatott.

Szinte hihetetlen, hogy a keleti mystikumok legelrejtettebb zugában, hol Kína, Tibet, India és Turkesztán az évezredekken át féltve őrzött titkai-
val összebújik, a fakirok, dervisek, multák e szent földjén egy atillás magyar huszár vágatasson. Szinte hihetetlen, hogy a titokzatos Pamiron, a keleti nagy titok szűzhelyén, hová fehér ember lábát még nem tette, egy atillás magyar huszár végigszáguljon arabs táltosán.

Pedig úgy van, Szele János zupás magyar huszárkáplár vágat fehér lován. A ló már nem bírja az iramot, patkótlán patája meg-megcsúszik a deres sziklaúton, szájából a rohanás habja tajtézik. A huszár könnyedén ül a ló nyakán, szontos, kemény sziffyaarcát a borzalom torzítja el. Valami rémes dolog történthetett... eltorzult arca hangtalanul is beszél az ismeretlen borzalomról.

A huszár eráris osztrák sarkantyúját az állat oldalába vágja, amitől az érzékeny arabsló megnyúlik s halkán, mint a hatyú a vizen úszva, rohan tovább.

A Pamir, mint egy mesebeli elátkozott tündérvár szunnyadozik a rejtelmek mystikumában. Sötét barlangok, fantasztikus sötét üregek, félelmetes szakadékok sorakoznak a hágón fölfelé.

Mennyi véres mese, átkozott valóság, szörnyű gyilkosság, rablás, embermészárlás történt már ezen a hágón. A kara kirgizek, kasmirok, üzbégek, kásgár-szántok s az afgán-kurdok internacionális rablóhada tartotta emberemlékezet óta hatalmában ezt az óriási kőbirodalmat. E megközelíthetetlen sziklarenetegből ki-kirándulva, állandó rettegésben tartották a turkesztáni Ós, Andizsán s Margelán városokat, a gazdag kínai Kazsgárt, sőt a Hindukuson átkelve, az indiai Dardisztánba is elkalandoztak, honnan rendszerint gazdag zsákmánnyal tértek vissza. Afganisztán pedig e veszedelmes rabló nép támadása ellen az Okszus folyó a híres Kala Pár Panózsa várat építette a tenger színétől 2500 méter magasságban.

Ma e rettegett rablófészek az Ázsiát fenyegető kommunizmus ellen szent védővár, a rablók a szentháború szabadsághősei, a Pamir pedig az antifolsevizmus bázisa lett. Ma az indiai alkirály, a tibeti szent szidónius, a perzsa kormány, a londoni hadügyminisztérium, a kínai császárság, Törökország, a szemerjei fehér csapatok, a bucharai emir, a chivai chán, vladivosztoiki japánkülönítmény, a titkos afgán nemzetiszövetség vagy pénzével, vagy fegyverével, vagy katonájával, vezető embereivel érdekelve van a pamiri rablóknál s a multban megvetett útonállók szerencsés operációjától mindegyik a maga különböző számításának előnyeit várja.

A huszár ló nélkül ért le a völgybe. Atilláját levette szaladt a rizs-földeken tovább. A völgyben a forráság 50 fokra hágott, a sziklák, mint egy hatalmas kemence falai süítették a temérdek dinnyék indáit.

Szele a jólismert úton rohant tovább. Arcáról csak úgy csurgott a

veríték, kacár kis huszársapkáját fejeéről lekapta s belésével letörölte arcáról az izzadságot. Ahogy a rizsföld végére ért, a nádasból két vörösturbánú kurd ugrott a huszár elé. Szele egy pillanatra visszahökken, revolveréhez kapott, de megismerve a rablókat, valami jelszót mormogott, mire mind a hárman eltűntek a nádasban.

A két kurd és a huszár jóideig bolyongtak a nádas labirintusában, míg végre egy pompás tisztáshoz értek. A tisztáson öt hatalmas hadisátor állt. A legdiszesebb sátor mögött piláfot főztek a szolgák, a bejáratnál két marcona rabló állt őrt, görbe khindsállal a kezükben.

A kommunisták elleni szentháború fővezére Madamin bég épen haditanácsot tartott, mikor Szele halálfáradtan a sátorba belépett.

Egy ritkaszépségű, pazar fikinszőnyegen keresztbe tett lábakkal körben ültek a hadiméltóságok. Madamin ült a főhelyen, előtte egy arannyal kivert csilim (vizipipa) füstölgött, amiből nagyot szippantott és továbbadta a többieknek. Madamin a megteszesült muzulmán méltóság a keleti izlés féktelen pompás gazdaságában ragyogott a temérdek gyémánttól és drágakőtől. Kővér nagy alakja a drága damaszkus selyem halátban szinte elveszett s a fejbúbján pompázó kis fibitejka az ázsiai szövőművészet legremekebb példányaiából való volt. Madamin jólápolt olajbarna kezét a mellette ülő kopottas ruhájú, de fess fiatal »ausztriák« (mint Madamin hívta) vállára tette. Ez Madamin kedvence, a szászrégeni erdélyi fiú Czank, hadifogoly zászlós volt. Madamin másik oldalán a híres sánta Irgács pamiri rablóvezér utódja (Irgács t. i. egy kommunista elleni harcban Kokand városa mellett, hol a lovát kilőtték alóla sántítva próbált menekülni. Az oroszok sántításáról felismerték, üldözőbe vették, de elfogni még sem tudták, mert üldözői előtt kardjába dőlt.) a ravasz s kegyetlen vérszomjas Chalchodzsa ült. A sok turbános hadiméltóságokon, fővezérekén, rablógenerálisokon kívül még két elegáns, fiatal angol tiszt az indiai hadseregéből, egy pár civilruhás törökiszt, kik Szibériából szöktek meg, három élteesebb orosz főtiszt s a budapesti MTK hatalmas nehézsúlyú athlétája a közkedveltségnek örvendő magyar hadifogoly, György mérnök, a pesti első honvédegyalozezred hadnagya vált ki, kit erőszakkal raboltak el a chodzsentti fogolytáborból, mert Irgács megtudta róla, hogy nagyszerűen ért a puskapör gyártáshoz.

Ős és Andzsián kommunista városok éjjeli támadását tárgyalták, mikor Szele a sátorba betámolygott s csak annyit mondott: „gyorsan... chalchodzsa banda az ősi magyarokat... a mocsárba...” — s a másik pilálatban mint egy kivágott fönk esett végig kimerültségtől a sátor bejáratán.

A megzavart haditanács nem értett mindebből egy szót sem s nem tudták mire vélni Szele káplár ájulását. Csak Czank, mint egy sebzett figuris ugrott talpra, Chalchodzsára akart rontani, de még idejében visszatartotta magát, csak felhördült és kirohant a sátorból; kint felugrott az első pejre s elfünt a nádas rengetegében... Nemsokára éles trombitaszó sikitott az emberőő hőségben, Czank hívta fanatikus lovasait. A nádas egyszerre megremiegett, fegyveres lovasok törtek elő s mint a fáltsok rohantak, repültek az üzbég csodalovasok mérges magyar tisztjükkel az élen.

Ős a Musztág-Tau és az Álaj hegyköösszusok kies lejtőjén épült, csodaszép kis városka. Fergána elfoglalása után 25 évre alapította Szkobelew tábornok. E gyönyörű hegyóriás buja völgyében, mintha csak az édenkertje lenne, úgy mosolyog a fenséges természet. Frissvizű patakok, vadrózsa

erdők, rikitó madarak, sötétzöld, apró, dúslevelű fák, bűgő vadgalambok ezrei, hófehér vattarózsák beláthatatlan tömege olyan színessé, olyan elragadóvá teszi a völgyet, hogy az ember egész életében itt szeretne élni, ha a pamiri rablók nem volnának a világon. Ebben az Istentől elkényeztetett völgyben fekszik Ós, a turkesztáni kultúra legutolsó védőbástyája, a keleti burzsoázia üdülőhelye, az ázsiai Marienbad.

A cárizmus bukása után Ós is kommunista s a mosolygós, mulatós, zenés fürdő komor, vérrel itatott vára lett a turkesztáni kommunistáknak. A pamiri rablók s a muzulmán szabadsághősök állandó támadása arra az elhatározásra bírta az ősi előljárósaát, hogy még a cári időből bentfelejtett 72 magyar hadifoglyot a legközelebb fekvő nagyobb városba, Andizsánba küldje.

Négy árba (a bennszülöttek óriáskerekű szekere) hadifogoly nyomorúsággal, rozsdás, ócska csajkákkal, ládákkal, hét-nyolc évet kiszolgált csukaszürke rongyokkal, pokrócdarabokkal, hátzissákkal tetősen felrakva nyikorgott a madali-i mocsár műútján. A mocsár Ós és Andizsán közt terült el, amit Madali kokandi chán, a nagy Tamerlán kortársa jóval az orosz hódítások előtt egy hosszú műúttal szelt ketté s így Óst Andizsánnal összekötötte. A sással, náddal benőtt óriási terület a gémek, vadlibák, vizimadarak, kigyók, csúszó-mászók birodalma. Néha arra vetődik egy-két éhes tigris, vaddisznó, medve, de ezek vagy belevesznek az ingoványba, vagy megérezve a veszedelemet, még idejében visszamenekülnek.

Ezen az úton bandukolt négy megrakott árba után a 72 magyar. A szerencsétlen hazátlanok menetét Lengyel honvédszázados vezette. Nem lehetett megkülönböztetni, hogy ki tiszt, ki nem, mert a több éves fogság nyomorúsága egyformára örölte az embereket. A tiszt, az altiszt, a közlegény, a szolga egy volt... ember, testvér és mint egy nyomorgó nagy család élt addig rang, gőg, jog és kötelesség nélkül, féltett szeretetben a 72 magyar.

A jobbívő reményétől felizgatott szegény fogolytársaság hangosan beszélgetve haladt az úton. Nem félték senkitől, hiszen a csukaszürke megvédi őket, hadifogoly még az ördögnek sem kell. A kommunisták nem bántják, a bennszülöttek kikerülik, a gavallér rablók még adnak nekik, tudják, hogy nincs senkiök, semmiök.

A maláriák méhében, a halált gőzölő mandali-i posványban törölmetszett magyarnóták, mint megijedt pacsirták keltek szárnyra. Szomorú, búsuló, keserves fogolynóták sirtak az érzéketlen mohamedán pokol sásai közt. A hadirongyokban bandukoló 72 magyar csak testével cammogott a posványkaftanban, lelkük, a szabad, bilincselhetetlen lelkük tovaünt, elrepült messze-messze, az édes, meleg otthonba. Nem is látták a sásban szünnyogokra vadászó óriási skorpiót, nem hallották a kigyósziszegést, nem érezték a malária nedves páráját, — helyette látták... a legszebbet a világon, a rég elhagyott otthon, hallották anyjuk, feleségük, gyermekük hívó szavát, érezték szüleik ölelését, hitvesük csókját, gyermekük kedvességét... hiszen hátha nem is Andizsánba, hanem egyenesen hazamehetnek.

Mint a bűgő bús gerlicére az ölyv, úgy csapott a zsembékban elbujt rabló chalchodzabanda a dudorászó, mit sem sejtő, szerencsétlen magyarokra.

A muzulmán fanatizmus, a fehérek elleni elképzelhetetlen vak gyűlölet kivetkőztette a gyaurvérre szomjazó hordát minden emberiségéből, és vadabbak voltak, mint az emberevők, szomjasabbak, mint a feneva-

dek, kegyetlenebbek mint az európaiak és szívtelenebbek mint a gazdagok. A Pamir, Hindukus, Karakórum szülőfői, kiknek fogalmuk sem volt a világháborúról, hadifoglyorról . . . a szerencsétlen magyarokban a gyaurt, a fehéret, az ádáz ellenséget látták, aki ki akarja kutatni a Szent Pamir rejtett titkait, el akarja foglalni a megmaradt kis földjüket, elhurcolni gyapotjukat, rizsüket, mazsolájukat, állataikat, feleségeiket, megölni a mohamedánt, rabbát, koldussá tenni a muzulmánt . . . és a bűnös angol-orosz gyarmatpolitikának a 72 ártatlan magyar hadifogoly lett a vértanúja.

A bestiaemberek szent gyűlöletükben felhördültek és mint az éhes tigris, ha védtelen zsiros falára fálál, merészek, kegyetlenekek lettek. Mikor az első fényes chindzsál kirepül hüvelyéből, mint a viharba kitétt anyátlan gyermekek búznak össze a foglyok, nem merik hinni rettenetes végzetüket és szóltanul, tágranyilt szemmel nézik a körülöttük ordító, vérben forgó szemű bestiákat.

De mikor az egyik chindzsál a menet élén haladó Lengyel százados fejét tőből lemetszi, a 71 magyar egetrázó kiáltása főr fel segítséget esdve az égbe.

Az elcsüggedt. kiéhezett karok egyszerre megizmosodnak, a szívek, érzések meghalnak, mindenki herkules; mindenki tigris lesz s kiabálva, ordítva parancsolnak maguknak életet a szegény halálraitélték. Csak Lengyel százados néma . . . fejnélkül még egyszer térdre áll, de azután visszaesik, izmos nyakából forró, piros vére bugyog. Az agyagos, nedves föld nem szívja magába az ártatlan vért, hanem vastagon megaludva, mint a kimuló élet quintessenciája a fejnélküli nyakat hat ócska kis aranycsillagjával együtt betakarja.

Órjögve dühöngött a halál. Torkonmetszett emberi jajok csak fáradtan gázoltak a mocsáron át, mégis a hörgők, sipítók, könyörgők, átkozók, parancsolók, ordítók félelmetes chaosa elnémitott minden más hangot a környéken. A hideg folyondár szájalommal ölelt át egy nyakat s a megcsonkított gégecső a kihűlő szív utolsó sóhaját bugyborékolta a piszkos, pocsolós mocsárba. Egy cafatokra vagdalt, vértől borított főhadnagy a haláltusában magával ragadja gyilkosát . . . a kurd megcsúszik s lezuhan a haldoklóval együtt . . . a zöld posvány felkavarodik, a magyar és a mohamedán elmerül, csak a kurd véres kardja, mint valami acél felkiáltójel csillog a sásban fennakadva, de aztán az is elmerül. Egy szélesvállú hatalmas hadifogoly óriás, kivetkőzve emberi mivoltából, mint egy halálrasedzett fenevad csattogtatta fogait, botjával felfogta a feléje sújtott vágásokat, a közelállókát hatalmas karjával elkapta, magához szorította s kinyomta belőlük lelketlen lelküket. Hat-hét rabló fetrengett már lába alatt, kinek fülét, orrát üfötte le, kinek a nyakát harapta át, kinek a mellét zúzta be vagy lábát-kézét törte el . . . ütött, vágott, harapott, ölt, puszitott, míg az egyik nyomorult rabló hátulról — mialatt ez két kurdol egyszerre fojtogatótt — hátba nem szúrta. Az óriási felhevült mellkas sipított, mint egy kilyukasztott fújtató és a hatalmas véres test elernyedve, fogát csikorgatva zuhant a lábánál fetrengő halálrasedzett gyilkosokra. A többiek is így harcoltak, fizkörmükkel, fogukkal, még el nem hullottak a borotvaéles chindzsáloktól. Hiába minden rimánkövés, könyörgés, dac, bátorság lélekjelenlét . . . nincs menekvés. Meg kell halni. Kiért? Minek? A fényes damaskuszi chindzsálok tovább villongtak a levegőben és fényes drága magyar szemek homályosodtak el örökre. A halál e rémséges koncertjében csak a hörgők és könyörgők szerencsétlen esdeklése hallatszott.

„ És mire a pillanatra hazaszaladt lélek letörülte érte bánkódó, szegény aggszüleinek keserű könnyeit, lecsókolta hitvese homlokáról a féltékeny szerelem maró kinját, megsimogatta gögicselő gyermeke borzas kis fejét és visszatért . . . a feheteflen, kopott, megkínzott testét nem találta schol. A rimánkodás, könyörgés, halálhörgés a mocsárba fült. Kis vérfoltok jelezték a zöld posványban, hogy ott egy-egy reménykedő, hazavágyó élet sülyedt el nyomorultán, ártatlanul örökre.

Szele reszketve, halálsápadtan bújt elő. Ő mint Madamin futárja volt az egyetlen szemtanuja ennek az égbekiáltó bűnnek. Az elkeseredettség, a düh és a megtorlás maró fájdalma vitustáncot járt felkorbácsolt lelkében, nem tudta mihez kezdjen, hová menjen. Mint egy lesujtani akaró istenharag állt az utszélén, mikörben a bozótban egy sebéit kötözgető kurdot pillantott meg, de a másik pillanatban már rá is ugrott és az atillás huszár a turbános mohamedánnal mint egy lehetetlen kubista groteszk hempergett az út porában. Mig az egyiket a gyűlölet, a másikat az elkeseredés tette izmossá, szívóssá és szótlannul, de annál ádázabban vivta a két ember halálos párviadalát. Hol a sujtásos kék attila, hol a selyem tarka kaftán kerekedett felül. A gyűlölet és az elkeseredés harapta, ütötte, fojtogatta egymást . . . míg végre az elkeseredés győzött. A kaftános kurd hörögve fetrengett a földön. A huszár mint a macska ugrott talpra, arcáról az izzadság vérrel összefolyva verejtékezett. Szele most egy pillanatifig sem hagyta a barna démont nyugodni, hanem sarkantyús csizmájával a rabló torkára lépett s a nyomás alatt a muzulmán mint egy nagy varangyosbéka kinyúlt. A káplár felkapta az alélt kurdot s egy elkeseredett lökéssel a 72 ártatlan magyar sirjába dobta. A vékony sár nagyot cuppant s a mocsár telhetetlen halála habzsolva nyelte el a gyilkos muzulmánt.

Szele kissé megnyugodva, némán bámult a 72 magyar borzalmas sirjára, mundérját leporolta, összekarmolt arcát letörölte, megrázkódott és elkezdett eszeveszetten szaladni.

A turkesztáni nap, mint egy óriási vörös golyóbis befúródott a mindenség azur kapujába s onnan égette a mocsarát. Utálatos sárgászöld skorpiók verekedtek a kövérlevelű sások alatt, kigyók, gyíkok, óriási békák játszadoztak a posványban, a mocsárra mérges, forró köd feküdt és a Pamir, az elátkozott tündérvár égigmeredező csúcsával állt a látóhatár szélén.

A madalii úton lódobogás hallatszott. Marcona, napbarnított, borotvált fejű, szakálás üzbég lovasok vágattak a mocsár utcáján. Arcukon az ázsiai virtus, a halált lekicsinylő dac ült. Rikító selyemhaláljuk, a hófehér turbán, aranyal himzett bársony tibitéjkájuk, lakkcsizma, perzsa lótakaró, színezüst lószerszám, arabsparipák, a drágakövekkel kirakott fegyverzet csak jómódra parancsolt következtetni . . . szereztek, életük kockáztatásával, mások élete árán szereztek de nem lopták. Paracsnokjuk volt a legegyszerűbb! Jó ló, egyszerű erős szijjazat, angol nyereg, két frommel pisztoly. Mint az erdőben a sok színeskalpagú pöfeteggomba közt a szerény gyöngyvirág vált ki e színes társaságból Czank zászlós egyszerű daliás alakja. Kopott csukaszürke ruhája csinosan rásimult kacsú derekára, erős férfias melle belső felindulásától hörgött, arcán a megtorlás kemény elszántságát eltompította a nagy fájdalma, a bajtársi részvét.

Érthetetlen üzbég vezényszó hallatozott. A csapat megállt. Czank első-

nek ugrott le lováról. A kantárszárát odadobta szolgájának, a magával hozott pamiri rablót, Cchalchodzsa spionját, a tragédia felfedezőjét feloldotta a köfelékek alól, ki őt épen oda vezette, hol pár órával azelőtt Szele a kurdot a pokolba küldte.

A zöld mocsár posványa még nem itta be teljesen az ártatlan magyar vért s itt-ott kisebb-nagyobb foltokban mint megannyi bordó bársonydarab, piroslott megaludva egy-egy örökre elaludt élet. Ott egy gazdátlan véres fejen egy szürke kis mocsári madárka ugrált csipegeve, örült az életnek s örömeiben kis csőrével bele-bele csipett a megüvegesedett savós halottszembe. A sások közt fennakadva, közvetlen az út előtt egy föből lemetezett fehér, meztelen kar világított. A köröm beleette magát a tenyér húsába s a halálusában megmeredt görcsös kéz világosan mutatta az elmerült test iszonyú fájdalmát. A fennakadt katonakéz, mint a magyar mátyrsírnak igazi, stilusos sírköve meredt az égnek s az élettelen katonakarról két magyar szót — amit még otthon a kaszárnyában tetoválhattak bele — lehetett sírfeliratként leolvasni.

»KIRÁLYÉRT — HAZÁÉRT.«

A kurd spion reszketve nézte Czankot. Czank mint a bálvány állt mozdulatlanul . . . sokáig nézte a kigyókat, gyikokat, békákat, mint falják, falatozzák az aludt embervért. A bordóbársony darabok mint kisebbek lettek s a nemrégén kifolyt isteni emberélet eszenciája, most eledele, tápláléka, életfentartója lett a hideg, nyálkás csúszómászóknak. Czank szemében a düh a könnyel csillogott, szikrázott . . . csizmaszárából egy borotvaéles görbe benzszülőtt »bicsak«-ot húzott elő s azt villámgyorsan a kémrabló mellébe vágta. A rabló hörögve zuhant le a föltésről. Czank szótlanut felugrott lovára, sarkantyúját az állat oldalába vágta és a bambán bámulól, mitsem értő, katonái elől egy szempillantás alatt eltűnt.

Madamin sátrában még mindég tartott a tanácskozás. Chalchodzsa, a főrabló épen a bucharai emir levelét olvasta fel, ki a pamiri és a szirdarjai együttes offenzívát ajánlja Fergana elfoglalására, mikor Czank a sátorba visszatért. Chalchodzsa félbeszakította a levélolvasást, a föbbieket is idegesen néztek a betoppant villogószemű magyar fisztre, mert türelmetlenül várták Szele rejtélyes ájulásának s értelmetlen beszédének magyarázatát.

— Uraim! — kiáltotta félelmetes elszántsággal Czank — az a rabló emberbestia — s Chalchodzsa mutatót — 72 magyar testvérem ártatlan életéért felelős. 72 ősi magyar hadifogoly költözött át Andizsánba; Chalchodzsa ezt tudta, fanatikus rablóival e szerencsétlen embereket megtámadta, lemészároltatta s a madalü mocsárba dobatta.

Mielőtt még felugrálhattak volna, hogy ki Chalchodzsa, ki Czank segítségére siessen, egy lövés dördült el . . . Czank pisztolyából a golyó s Chalchodzsa testéből a lelketlen lélek hiányzott.

A rablóvezér hirtelen halála, a megtorlás villámgyorsasága elképzeltetetlen felfordulást teremtett a sátorban. Chalchodzsa társai, mint veszett kutyák rohantak a kijáratnak, hogy Czankot elfogják. A puskapor füstje még el sem oszlott, mikor már Czank kiugrott a sátorból, a lövésre bekukuskáló chindzsálos kurdot fegyvere tusával fejbe vágta, felugrott a lóra és mire a rablók kirohantak a sátorból, Czankot már elnyelte a nádas . . . elmenekült.

A tehetetlenségükben örvengő rablók György hadnagyot akarták most Czank helyet felkoncolni, de Madamim s az angol és orosz tisztok erélyes közbelépésének következtében elálltak szándékuktól (György jól tudta, hogy itt többé nem lehet maradása, átszökött Afganisztánba, hol a legvadabb kafarisztáni afgánok kedvence lett, ott gyártotta nekik a puskaport és szabad óráiban fanitgatta őket a görög-római birkózásra, Ott megnősült és az angolok segítségével Braziliába került, hol ma egy virágzó vatta telepnek boldog tulajdonosa).

És ahol a zordon, félelmetes szikla kolosszus kopár gránitsúcsával az égbe fúrodik, a négyezerméteres Kaufmann hágon egy magyar lovas vágatott. A forrásághoz szokott ló és lovas nem jól érezte magát a hideg, fagyos hágon s idegesen kapkodta mindkettő fejét, hol jobbra, hol balra. A ló nem bírta már a ritka levegőt, meg-megtorpant; Czank pedig a terepet nézte . . . még csak a nagy Kara-Kid állt előtte s ha ezen átkel, holnap már Kínába lesz. Az idő szép volt, a levegő tiszta, messzire el lehetett látni. Lent a völgyekben a természet pazar bujaságában pompázott, a kis mészköves ösvényeken mozgó alakokat is lehetett néha felismerni.

A megszabadulás éltető érzésétől hajtva, unszolta, nógatta fáradt lovát a szökevény. Hol leszólt, hol húzta-taszította, hol ismét ráült, csakhogy előbbre juthasson. Az emberi lábtól mentes szűzfehér Kaufmann csúcs, mintegy hétezer méter magas rettentő nagy süvegcsukor, eltakarta előle az átkozott rablófészket, a nádast, a mocsarat, a viharos múltat és mintha újrászületve egy szebb világba került volna, úgy hatott rá a Kínai Musztág-Tau és a Rangkul-Pamir rózsaszínű báránnyelűvel csipkézett láncai.

Halálra fáradva, a kultúrember képzetét felülmúló állati erőmegfeszítéssel érte el Czank a hágó tetejét. A biztos megmenekülés érzése kellemesen elernyesztette, álmosá, lustává, kimerülté tette és az a tudat, hogy már csak lefelé és kifelé vezet az út ebből az átkozott rablófészekből ki mondhatatlan boldogsággal töltötte el. De mikor Czank leszállt lováról, hogy kipihenje hú társával az út fáradalmait és egy utolsó istenhozzádot mondjon az iszonyú mélységben elterülő buja turkesztáni falvaknak, majdnem leszédült a látványtól. Nem messze tőle a hágóra vezető életveszélyes rejtett gyalog-úton, amiket csak a pamiri rablók ismertek, Chalchodzsa kopói kúsztak felfelé . . . Czank az első pillanatban megdermedt az ijedségtől, de a másikban már forrni érezte véréét. A bestiák, a sakálok eljöttek érte, nem engedik, hogy éljen. Most már tudta, hogy meg kell halnia, látta a felfelé törtető fanatikus, vérbenforgó szemeket; érezte, hogy a rejtelmes Pamir mint a vámpír szívja magába fehérbőrű testének delejes melegét, rászakadt Ázsia mystikuma és érezte, hogy még itt sincsenek a gyilkosok s már is haldoklik. Szeme előtt elfutva látta e perc alatt az egész életét . . . Látta a százrégeni kis házukat, az iskolát, a játszótársakat, az első ideálját, az első csókot, ott volt a bálokon, a korzón, a meleg otthonban, a szerető édesanya karjaiban mikor a harctérre ment, látta a halált eszeveszetteen futkosni, a nyomorult fogságot, a kalandos fogolyéletet, a fekete tifuszt, a sárga kolerát, bilincset, mindent, mindent . . . és érezte, hogy sohase szeretett volna úgy élni mint most, mikor meg kell halni. Nem volt idő gondolkozni, a kurdok, mint a halál jegygyűrűje körben feküdtek a hágó peremén s csak a jelre vártak, hogy az átkozott gyaúrra egyszerre ráronthassanak és szétépjék.

Czank a vakmerő férfiasságától megszépülve, még az ösnépek hős emberisteneit is felülmúló legendás gesztussal felpattant lovára s magyaros

bátorsága isteni szép magasztosságától glóriázva, a magyar daliás ősök büszkeségére, hogy testét be ne piszkolja egy muzulmán rabló keze sem, a rettentő mélységbe ugratott. És a keleti mystikumok legelrejtett zúgában, hol Tibet, Kína, India és Turkesztán az évezredekken át féltve őrzött titkaival összebúvik, a keleti nagy titkok szűz helyén a két pajtás, lovas és a ló melegvére összefolyva, nagycseppekben csepegett le a sziklapadokra,

Hetvenkét család várja haza még ma is férjeurát, fiát, édesapját. Reménykednek, nem tudják, hogy hol van, mi van vele . . . de hiába.

A madalii mocsár, néma mint a sír, mély mint a pokol s messze van fölünk mint a mennyország. A szerencsétlen marttyrok szétarabolva ott fekszenek a feneketlen sárban ismeretlenül, névtelenül, nem keresi őket senki. Ha cserben hagyott lelkük néha mégis felkeresi őket a mélységes posványban, a sok lemetszett kar, lábszár, fej törzs közt nem tudja egyik sem feltalálni megkínzott sovány porhüvelyét.

Rohan, rohan . . .

*Mi az ami döngő,
Gyors lépésekben rohan,
Mi az, ami fejem fölött
Suhan és mellettem dobban?
Nem látom, de hallom . . .
egyre érzem, megy tovább.
Se szél nem viszi, senki
nem hiszi . . . Nincs itt porkoláb,
nincs ki visszatartsa,
csak folyton tovább halad . . .
Tar fejem már világít . . .
Az ifjúság az, mely szalad.*

—bb.